

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК КРАЇН СВІТУ

У статті визначено особливості інноваційного розвитку країн в умовах глобалізації. Розкрито позитивні наслідки та проблеми, які можуть виникати у країн під впливом глобалізаційних процесів. Визначено основні чинники, що впливають на впровадження інноваційної моделі розвитку країн в умовах глобалізації.

In article feature of the innovative development of the countries in the conditions of globalization is defined. Positive consequences and problems which can arise at the countries under the influence of processes of globalization are disclosed. Principal factors which influence introduction of innovative model of development of the countries in the conditions of globalization are defined.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Однією з основних ознак розвитку світової економіки на початку ХХІ ст. є розгортання процесів глобалізації, які справляють суттєвий вплив на економічний розвиток як у розвинутих країнах, так і в країнах із трансформаційною економікою та країнах, що розвиваються. Поступово світ перетворюється на єдину економічну систему, що розвивається за уніфікованими закономірностями.

Базуючись на досягненнях технологічного прогресу, глобалізація спричиняє зміну конфігурації світової економіки, зростання нерівності між розвинутими країнами та рештою світу, загострення міжнародної конкуренції. Як зазначає О. Неклесс, в сучасному глобальному світі формується світова конструкція, в якій «перерозподіляється весь сукупний світовий дохід між гео економічними персонажами, тісно пов'язаними різними видами господарської діяльності. На засадах останнього класу технологій формується домінуюча глобальна інфраструктура, сприйнятлива для певного класу економічних суб'єктів і набагато менш дружня по відношенню до інших» [1, с.46].

На думку фахівців, глобалізація стала основою господарської парадигми другої довгої хвилі, яка ще не закінчена [2, с.147–154]. Прошли дві фази циклу: розвитку (1980–ті роки) та зростання (1990–ті роки). Сьогодні світова економіка перебуває в критичній стадії стагнації, що охопила й економіку найрозвинутіших країн – США, Євросоюзу та Японії, але ця фаза йде до завершення.

Очікувана рецесія в США і ЄС має наслідком «згортання» промисловості країн «третього світу», особливо це стіткає ті країни, які виявляють найгіршу здатність адаптуватися до гострої конкуренції на світових ринках. За прогнозами фахівців, після завершення світової кризи, починаючи з 2010–2011 років, стартувала нова довга хвиля, яка досягне свого максимуму у 2020–2040 роках. Тільки ті країни, що зможуть швидко пристосуватися до функціонування в нових, жорстких умовах конкуренції, потраплять до групи лідерів.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Економічний розвиток у контексті глобалізаційних процесів є об'єктом дослідження багатьох науковців. В останні десятиліття наукові праці як зарубіжних, так і вітчизняних учених присвячено наслідкам глобалізаційних процесів для окремих країн та світу в цілому, їх пріоритетам національного економічного та інноваційного розвитку, конкурентоспроможності країни й економічній безпеці держави в умовах глобалізації.

Зокрема, питання інноваційного виміру глобалізації висвітлювали А. Дука та Т. Соболева [3, с.64–68; 4, с.228–232], інноваційний розвиток регіональних науково-

виробничих систем – І. Б Чичкало-Кондрацька. [5, с.190], основні передумови інноваційного розвитку світового господарства на сучасному етапі – Т. Кепич [6, с.42].

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Однак при цьому потребує додаткового висвітлення питання впливу глобалізації на інноваційний розвиток країн світу.

Постановка завдання. Мета статті – аналіз впливу глобалізації на інноваційний розвиток країн світу в залежності від рівня розвитку економіки, на трансформацію їх національних і регіональних інноваційних систем, на зміну вимог до формування науково-виробничого потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світова економіка кінця ХХ – початку ХХІ століть розвивається під впливом глобалізації, яка в інноваційній сфері проявляється більше, ніж в економічній, фінансовій, соціокультурній, та багато в чому формує контури сучасної світогосподарської структури.

Глобалізація – це складний, багатогранний процес, який має безліч проявів, містить багато проблем. Глобалізація супроводжується такими процесами, як: утворення світового ринку товарів і послуг (у т.ч. високотехнологічної продукції й технологій), фінансового ринку, глобального інформаційного простору; становлення економіки відкритого типу в більшості країн; лібералізація зовнішньоекономічної діяльності; прискорення переміщення інтелектуальних, матеріальних, фінансових та інших факторів виробництва; широка дифузія технологій; перетворення знання в основний елемент суспільного багатства; транснаціоналізація виробництва, формування міжнародних виробничих комплексів поза національними кордонами; тяжіння до уніфікації та стандартизації в різних галузях (застосування єдиних для всіх країн стандартів якості, бухгалтерського обліку, стандартів технології й екології) тощо.

Основною рисою процесу глобалізації є формування глобально функціонуючого виробничого процесу, ядром якого є сформовані інтернаціоналізовані відтворювальні цикли. У межах таких циклів створюється світовий дохід, участь у перерозподілі якого є головною стратегічною метою будь-якої держави.

Глобалізація є суперечливим процесом, що проявляється у постійних змінах пріоритетів і критеріїв виробничої діяльності, механізмів забезпечення конкурентоспроможності в умовах підвищення рівня ризику. Глобалізація набуває різного значення залежно від того, чи йдеться про окрему компанію, галузь, регіон, країну, чи про світове господарство. Глобалізація, з одного боку, надає нові можливості країнам, регіонам, підприємствам, а з іншого – створює значні труднощі для розвитку.

Глобалізація на світовому рівні проявляється у зближенні національних економік різних країн, що базується на інтенсифікації зустрічних потоків товарів, послуг, капіталу та технологій. Глобалізація на рівні окремої країни характеризується ступенем інтегрованості її економіки у світову економіку, що оцінюється низкою показників, зокрема: співвідношенням зовнішньоторговельного обороту і ВВП; розміром прямих іноземних інвестицій, які спрямовуються в економіку країни та з країни; потоком платежів роаялті в країну й із країни, що пов'язані з передачею технологій.

Для регіону глобалізація визначається тим, наскільки він розширив географію та масштаби зовнішньоекономічної діяльності, зокрема експорту й імпорту продукції, приплив іноземних інвестицій, розміщення капіталів у різних країнах, надходження та продажу технологій; скільки транснаціональних компаній, спільних підприємств, фірм з іноземним капіталом працює в ньому та інше.

На рівні галузі глобалізація характеризується тим, наскільки конкурентоспроможність компанії всередині галузі в даній країні взаємопов'язана з її конкурентоспроможністю в іншій країні. Чим більше глобалізована галузь виробництва, тим більше переваг отримує компанія від внесеної технології, виробничого процесу, товарної марки. На мікрорівні

глобалізація пов'язана з тим, наскільки підприємство розширило міжнародні ринки збуту продукції, має розгалужену структуру в інших країнах, залучено до експорту чи імпорту капіталу та ноу-хау тощо.

Інноваційний розвиток в умовах глобалізації має свої особливості, серед яких можна виділити глобалізацію попиту на високотехнологічну продукцію; інтернаціоналізацію інноваційної, зокрема дослідницької, діяльності; зростання темпів технологічного оновлення галузей та зменшення життєвого циклу продукції; підвищення складності та наукомісткості наукових розробок; інтелектуалізацію світового виробництва; інвестиційний глобалізм, пов'язаний із можливістю переливання фінансових ресурсів у різні ринки; зростання частки інвестицій, що спрямовуються на розвиток людського капіталу; збільшення витрат на НДДКР [4, с.229].

Вплив глобалізаційних процесів на економіку держави трактують по-різному. Проте не можна не погодитись із тим, що глобалізація створює умови для безперешкодного доступу країн до передових досягнень людства в економічній та науковій сферах, сприяє прискореному розвитку продуктивних сил, науково-технічному прогресу, інтенсивнішій взаємодії держав і народів.

Вплив глобалізації на інноваційну діяльність проявляється у взаємопроникненні національних науково-технологічних потенціалів і державних систем управління їх розвитком, міждержавній та наддержавній уніфікації та гармонізації організаційно-правових регуляторів науково-технологічних зв'язків, міжнародній спеціалізації та кооперації на всіх стадіях НДДКР.

Позитивні прояви глобалізації виявляються в тому, що вона сприяє інтернаціоналізації виробництва і технологій унаслідок диверсифікації господарських зв'язків різних виробничих структур, поширенню нових інформаційних технологій та пов'язаних із ними переваг, переходу на ресурсозберігаючі та екологічні технології. Товаровиробники отримують кращі можливості застосовувати будь-які ресурси, розширювати ринки збуту товарів, підвищувати ефективність.

Глобалізація забезпечує стандартизацію ділових процесів, розширення методів виробництва товарів, що зумовлює зростання конкурентоспроможності суб'єктів господарювання. В умовах глобалізації розширюється взаємовигідне науково-технічне співробітництво і розвиваються зв'язки між державним і приватним секторами, науково-дослідними центрами і міжнародними організаціями для сприяння швидкому освоєнню досягнень НТП. Крім того, розвивається регіональна спеціалізація, що досягається шляхом організації регіональних інноваційних центрів і реалізацією спільних інноваційних програм.

Як підкреслює М. Портер: «З розвитком і поглибленням в останні десятиліття глобалізації економіки поняття порівняльної переваги швидко втрачає свій попередній зміст. Компанії можуть діставати порівняно дешеві фактори виробництва де завгодно, а швидка поява все нових і нових технологій у змозі нівелювати похибки дорогих факторів виробництва» [7, с.382]. Учений наголошує, що зміна технологій є новою парадигмою глобалізації конкурентоспроможності, що вимагає від компаній здатності якомога швидше впроваджувати відповідні інновації.

Саме прорив у технологіях, інформації, системах телекомунікацій та фінансовому секторі привів до формування глобального світового ринку товарів, технологій, капіталу і праці. Найвищий рівень глобалізації характерний для наукоємних сфер, що пов'язано з прискоренням руху від одного технологічного рішення до ще досконалішого, скороченням терміну між винаходом нового продукту та його впровадженням, стрімким розповсюдженням інновацій по каналах світової торгівлі.

До негативних явищ глобалізації можна віднести посилення нерівномірності розвитку країн світу, концентрацію більшої частини інтелектуального і технологічного потенціалу людства в розвинутих країнах; формування під впливом сильних країн нераціональної структури світової економіки; розгортання світових криз та зростання їх впливу на національні економіки;

підвищення рівня міжнародної конкуренції, появу загрози економічній безпеці держав.

Серед негативних сторін глобалізації в інноваційній сфері можна виділити конфліктність корпоративних, національних і міжнаціональних інтересів соціально-економічного розвитку, яка викликана постійною боротьбою за технологічне лідерство на світових ринках. Крім того виникає суперечність через різноспрямованість корпоративних і національних стратегій у інноваційній сфері.

Глобалізаційні процеси продовжують загострювати соціально-економічні, загальнополітичні, природно-екологічні, наукові глобальні проблеми. Хоча кожна проблема зумовлена специфічними причинами, але їм притаманні причинно-наслідкові зв'язки, які поєднані з розвитком технологічного способу виробництва. Зокрема, через низький рівень упровадження ресурсо- та енергозберігаючих, екологічно чистих технологій із природної речовини, яка залучається у виробничий процес, лише 1,5% приймає форму кінцевого продукту. Це є однією з причин паливно-енергетичної, сировинної та екологічної глобальних проблем.

Посилення міжнародної конкуренції зумовлює необхідність зростання конкурентоспроможності держав, що можливо завдяки сталому нарощуванню інноваційних конкурентних переваг. Глобалізація виступає універсальним інструментом залучення країн світу в інноваційну економіку, вона є фактором інтеграції діяльності учасників інноваційного процесу. Цілком зрозумілим є те, що роль будь-якої держави світу стала залежати від її спроможності виробляти та застосовувати на практиці нові технології. Реалізація глобальних інноваційних переваг виражається у сталому економічному зростанні, в умовах якісних технологічних зрушень, формуванні ефективних стратегій розвитку економіки, посиленні взаємодії в інноваційному середовищі.

У світі відбулося формування декількох центрів інноваційного розвитку, кожний з яких має свої специфічні особливості, сформовані в залежності від рівня домінуючого технологічного устрою, підприємницької філософії і суспільних цінностей, джерел конкурентних переваг держав, ступеня відкритості економічних систем.

Характер процесів, що відбуваються в структурі світового господарства, пов'язаний із нерівномірним опануванням різними країнами досягнень сучасного етапу науково-технічної революції [3, с.64], що зумовлено насамперед нерівномірністю соціально-економічного розвитку країн, відмінністю якісних і кількісних характеристик їх інноваційних та технологічних потенціалів. Різниця в сумі акумульованих знань між країнами – лідерами та країнами, що розвиваються, набуває загрозливого характеру і на декілька порядків переважає диференціацію у відхиленнях прибутків і макроекономічних індикаторів [6, с.44].

Інноваційний розвиток є постійною складовою економічного зростання розвинутих країн світу, який підтримується через міжнародну кооперацію між ними. Тому глобалізаційні процеси розгортаються переважно між високо розвинутими країнами, що підтверджується переважанням між ними товарообороту високотехнологічних товарів та послуг у міжнародній торгівлі.

Саме вони є носіями нової глобальної моделі, яка характеризується такими рисами як: інтелектуалізація, інноваційний характер, соціалізація та екологізація виробництва і середовища життєдіяльності.

Країни – інноваційні лідери масштабно та ефективно здійснюють інноваційну діяльність, забезпечуючи свій розвиток за рахунок вдосконалення існуючих технологій, техніки та використання принципово нових наукових досягнень.

Універсальними тенденціями забезпечення конкурентних переваг країн – інноваційних лідерів є розвиток інноваційної інфраструктури, підвищення ролі державного регулювання, зростання значення малого і середнього бізнесу у НТП, структурні зрушення у фінансуванні інноваційної діяльності зі збільшенням участі приватного сектора, непрямого державного і зарубіжного фінансування.

Отже, саме високо розвинуті країни в повній мірі користуються перевагами глобалізації в інноваційній сфері та роблять найбільший внесок у світовий інноваційний процес.

Участь інших країн обмежується в кращому випадку технологічним послідовництвом, а в більшості випадків ці країни є постачальниками сировини, ринками збуту дешевих товарів наприкінці їх життєвого циклу або виконавцями трудомістких і забруднюючих навколишнє середовище операцій, як-от складання доволі простої техніки з імпортованих вузлів за закордонними ліцензіями.

У цей же час у країн, що розвиваються, є певні передумови для виходу в групу лідерів інноваційних процесів. Перспектива їх розвитку перш за все залежить від того, як швидко вони будуть здатні засвоїти принципи постіндустріальної моделі розвитку, адже саме створення інноваційної моделі зростання дасть можливість у найближчому майбутньому опинитися серед користувачів переваг глобалізації.

Спостерігається поступове зменшення домінування країн «великої сімки» під впливом істотного зростання економічної потужності країн групи БРІКС, а також деяких інших країн, що розвиваються.

Так, прогнозується, що до 2020 р. ВВП Китаю перевищить ВВП будь-якої іншої провідної країни Заходу, за винятком США; ВВП Індії та Бразилії досягне, а може й перевищить показники провідних країн Західної Європи, а Індонезія наблизиться до показників окремих європейських країн. Економічний вплив провідних країн Заходу хоча і буде поступово втрачатися, але збережеться через досягнення ними технологічного лідерства за рахунок високого розвитку людського та інтелектуального потенціалів, суспільно-економічних інститутів, інфраструктури. Продовжує загострюватися конфлікт між тими країнами, що отримують переваги від глобалізації, та тими, які не можуть адаптуватися до сучасних глобальних процесів і втрачають свої економічні позиції.

Вітчизняні фахівці стверджують, що «Україна опинилася в глобальному світі, але ще, на жаль, лишається поза глобальною економікою» [7, с.96]. Не можна із цим не погодитися, але в Україні з'явилися стимули і передумови для входження в глобалізований світ. Вирівнювання економічного потенціалу світу не тільки між економічно розвинутими країнами, а й деякими країнами, що розвиваються, за рахунок упровадження нової технологічної бази економіки та наявність в Україні важливих передумов для розвитку виробництва на науковій основі (значний науково-виробничий потенціал в окремих галузях) й індустріальної культури (високоосвічене населення з високою здатністю до швидкого навчання та перекваліфікації) дає шанс нашій країні включитися у хвилю модернізації і відвоювати свої «ніши» на світових ринках.

Необхідно відзначити, що у відповідь на виклики глобалізації сьогодні у світі значно активізувалися процеси регіональної інтеграції (регіоналізації). Найбільш інтенсивна господарська взаємодія спостерігається в межах таких потужних інтеграційних угруповань, як ЄС, НАФТА, АТЕС, АСЕАН, МЕРКОСУР. Регіоналізація також є суперечливим процесом, оскільки, з одного боку, створює сприятливі умови для інтенсивного обміну факторами і результатами виробництва в межах інтеграційних об'єднань, що зміцнює міжнародне співробітництво у глобальному масштабі, а з іншого – супроводжується введенням обмежувальних заходів у відносинах з іншими країнами, загострюючи суперечності глобального розвитку.

На рис. 1 ми узагальнили вплив глобалізаційних процесів на інноваційний розвиток та сформулювали передумови для його активізації [8, с.63].

Необхідність переходу до високотехнологічного економічного зростання поставила перед вищими керівництвом багатьох держав питання щодо прискореного знаходження каналів адаптації стратегії і моделі інноваційної системи країни до національного соціально-економічного середовища та узгодження їх із новими реаліями міжнародних економічних відносин.

Рис. 1. Формування передумов інноваційного розвитку країн під впливом глобалізаційних процесів

Проблема полягає у визначенні ступеня залежності переходу країни на інноваційну модель розвитку економіки від ряду внутрішніх та зовнішніх чинників. Так, основними внутрішніми чинниками є: ефективність державного регулювання, стратегія і концепція економічного розвитку, науково-дослідне середовище, структурні особливості національного господарства, рівень економічного добробуту, забезпеченість ресурсами тощо. Серед зовнішніх чинників, що впливають на впровадження інноваційної моделі розвитку країни, можна виділити залучення країни в міжнародне інноваційне середовище і світовий інноваційний процес, міжнародну конкуренцію, діяльність міжнародних організацій, науково-технічну і виробничу кооперацію, міжнародне регулювання, кон'юнктуру на світових товарних ринках та ін.

Крім того, ефективність впровадження інноваційної моделі розвитку залежить від загального стану економіки, співвідношення необхідних і можливих трансформацій, рівня готовності держави до функціонування у глобальних науково-практичних інформаційних мережах та її участі у міжнародному поділі праці.

Висновки і перспективи подальших розробок. Висновок однозначний: глобалізаційні процеси є беззупинними, але далеко не всі країни, регіони, компанії можуть ефективно скористатися їх перевагами. Успіх будь-якого із цих суб'єктів у глобалізованій економіці залежить від рівня їх міжнародної конкурентоспроможності та здатності зайняти свою «нішу» на світовому ринку. А це можливо лише за високого рівня інноваційності національної системи, постійного вдосконалення й ефективного використання існуючого науково-виробничого потенціалу. На етапі таких радикальних соціально-економічних трансформацій у світовій економіці повинна змінюватися стратегія економічного та інноваційного розвитку не тільки на національному рівні, але й на рівні кожного регіону та окремих його виробничих структур, що мають працювати в нових виробничих умовах.

Список використаної літератури

1. Глобальное сообщество: картография постсовременного мира / [под ред. А. И. Неклесса]. – М., 2002. – 46 с.
2. Кондратьев Н. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения: [избр. тр.] / Н. Кондратьев. – М.: Экономика, 2002. – 147–154 с.
3. Дука А. П. Інноваційний вимір глобалізації / А. П. Дука // Вісник Київського університету. Серія: Економіка. – 2008. – Вип. 99/100. – С. 64–68.
4. Соболева Т. О. Інноваційна діяльність в контексті глобалізаційних процесів / Т. О. Соболева // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: [зб. наук. праць «Проблеми економіки та управління»]. – 2010. – № 684. – С. 228–232.
5. Чичкало-Кондрацька І. Б. Інноваційний розвиток регіональних науково-виробничих систем / І. Б. Чичкало-Кондрацька – Полтава: Полтавський літератор, 2011. – 392 с.
6. Кепич Т. І. Основні передумови інноваційного розвитку світового господарства на сучасному етапі / Т. І. Кепич // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 6. – С. 41–44.
7. Портер М. Конкуренція / М. Портер; [пер. с англ.]. – М.: Издательский дом «Вильямс», 1993. – 495 с.
8. Інноваційна стратегія українських реформ / [А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, В. П. Семіноженко, А. К. Кінах]. – К.: Знання України, 2002. – 336 с.

Прийнято до друку 18.05.2012